

De Data-Sectie

Over de methode der (partiële) replikatie: (2)

Enkele toepassingen

door C.P. Middendorp

Inleiding

In het eerste artikel over (partiële) replikatie werd een aanzet gegeven tot een algemeen schema van de verschillende vormen van deze methode¹. Een viertal dimensies bleek te kunnen worden onderscheiden:

- (1) het aantal studies dat bij de replikatie wordt betrokken
- (2) primaire of secundaire analyse als basis voor de replikatie
- (3) replikatie volgens Type-1 of Type-2 analyse²
- (4) verbeteren van de meting van "oude" en het invoeren van nieuwe variabelen (speciaal binnen Type-2 analyse)³

Type-1 analyse kan ruwweg worden aangeduid als begripsvorming: het definieren, operationaliseren en empirisch toetsen van een of meer begrippen. Type-2 analyse heeft betrekking op theorievorming: het systematisch exploreren van een geheel van afhankelijke, onafhankelijke en inter-venierende variabelen.

Aldus werden 12 basis-vormen van replikatie onderscheiden, waarvan er 4 bij naders uitwerking niet of nauwelijks relevant leken, nml. Type-2 analyses op basis van de primaire of secundaire analyse van meerdere studies.

Een verdere reductie van het aantal mogelijke vormen van replikatie lijkt echter mogelijk. Zo lijkt het onwaarschijnlijk dat een Type-1 replikatie geënt zal zijn op de primaire analyse van meerdere studies: hier ligt een secundaire analyse van studies voor de hand.

Evenzo lijkt het onwaarschijnlijk dat een Type-2 replikatie geënt zal zijn op een secundaire analyse over één studie; hier ligt primaire analyse over één studie voor de hand.

Hieronder zullen twee gevallen van replikatie, die elk weer op elkaar zijn afgestemd, worden beschreven. Het eerste betreft de toepassing van de methode volgens geval 2.2.1: Type-1 analyse op basis van de secundaire analyse van meerdere studies. Het tweede betreft de toepassing van de methode volgens gevallen 1.1.1 en 1.1.2.1 en 1.1.2.2: replikatie op basis van de primaire analyse van één studie.

Type-1 analyse op basis van de secundaire analyse van meerdere studies

Type-1 analyse is vooral relevant bij het operationaliseren en empirisch vastleggen van zogenaamde complexe begrippen, dat wil zeggen begrippen met een in eerste instantie onduidelijke betekenis waaraan echter duidelijk meerdere facetten kleven. Typische voorbeelden van zulke begrippen zijn (politieke) ideologiën en persoonlijkheidssyndromen zoals autoritarisme, dogmatisme, neuroticisme. Ook maatschappelijke 'syndromen' of ervaringsprocessen zoals vervreemding en anomie kunnen ertoe worden gerekend.

In 1970 werd een studie opgezet met betrekking tot het begrippenpaar progressiviteit en conservatisme in welk verband een Type-1 analyse werd ontworpen en toegepast, onder meer in het kader van een partiële replikatie (op basis van een secundaire analyse) van enkele studies in het Steinmetzarchief⁴. De gevolgde procedure was als volgt:

- (a) Aan de hand van een ideaal-typisch model van de conservatieve ideologie werden twee criteria gevonden die ten grondslag leken te liggen aan de progressief-conservatief tegenstelling: de waarden vrijheid en gelijkheid.

- (b) Op basis van deze beide criteria werden vragen geselecteerd uit een vijftal studies in het Steinmetzarchief⁵, te weten

P0006 Protestantisme en progressiviteit
P0014 Ontwikkelingshulp
P0008 Huwelijk en gezin
P0026 Politiek in Nederland
P0027 Godsdienst in Nederland

- (c) Over de sets van geselecteerde vragen werden twee analyses toegepast: (1) een factor-analyse waarbij steeds twee rotaties plaats vonden - varimax en promax - met een oplopend aantal factoren (tot maximaal een aantal gelijk aan ruwweg $\frac{1}{3}$ van het aantal vragen in de set); (2) een schaal-analyse volgens Mokken's zoekmethode⁶. Voor beide analyses werden de antwoorden op elke vraag zoveel mogelijk volgens de mediaan gedichotomiseerd; de factor-analyse - principiële componenten - was dan ook gebaseerd op tetrachorische correlatiecoëfficiënten.

- (d) Een subset van vragen die hoog laadden op enige factor en/of pasten in het Guttman-model volgens Mokken's criteria en interpreteerbaar waren als een variabele werd beschouwd als een schaal met items die elk een aspect van de progressief-conservatief tegenstelling indiceerden en dus potentieel in aanmerking kwamen voor opneming in de nieuw op te stellen vragenlijst.

- (e) De resultaten kunnen als volgt worden beschreven: 24 elkaar soms enigszins overlappende attitude-schalen binnen het progressief-conservatief domein kwamen beschikbaar, meestal gebaseerd op factor-ladingen⁷. Deze dienden als uitgangspunt voor het opstellen van de nieuwe vragenlijst.

Van de in totaal 136 items in deze (let wel: overlappende) schalen werden er 65 opgenomen in de nieuwe vragenlijst. Sommige sets van schaal-items werden zonder meer overgenomen en opnieuw op hun schaalbaarheid getoetst - nu echter volgens een "geoptimaliseerde Mokken-methode"⁸. Andere sets werden aangevuld met nieuwe items en vervolgens op schaalbaarheid getoetst. Soms werd een enkel item "omgeven" met een aantal nieuwe items waarna de set werd getoetst. Tenslotte werden items uit verschillende studies soms samengevoegd, met het oog op het construeren van een nieuwe schaal.

Voorbeelden:

I Een complete schaal opnieuw op schaalbaarheid getoetst

- 1) Een schaal genaamd "Houding t.a.v. gelijkheid van inkomen, bezit, status" waarin 4 items die waren overgenomen uit het onderzoek "Protestantisme en Progressiviteit"⁹. Alle items schalen opnieuw.
- 2) Een schaal genaamd "Houding t.a.v. sociale wetgeving". Van de 5 vragen overgenomen uit "Nederland en Politiek" (1966) schaalt er één niet, nml. de vraag of het ziekenfonds voldoende of onvoldoende is.

II Schaal-items aangevuld met nieuwe items

- 1) "Politieke vrijheid van meningsuiting". Vijf items uit "Nederland en Politiek" werden met 2 items aangevuld. Eén oud item bleek niet (meer) te passen in de beste resulterende schaaloplossing¹⁰.
- 2) Drie items uit "Huwelijk en Gezin" (1965) werden aangevuld met 6 nieuwe items ten einde een "Autoritaire ouders-kind relatie" -schaal te construeren. De beste resulterende schaal bestaat uit 3 nieuwe en 2 oude items.

III Eén oud item "omgeven" door nieuwe items

- 1) Aan één "Internationalisme" -item uit "Nederland en Politiek" (1966) werden er 6 toegevoegd ten einde tot een schaal te komen. Twee van de nieuwe items bleken uiteindelijk niet in de beste schaal te passen.
- 2) Drie nieuwe items werden aan één oud item (uit "Sex in Nederland", 1968) toegevoegd en bleken tezamen een "Morele vrijzinnigheid" schaal te vormen.

IV Samenvoeging van items uit verschillende studies

De "Gezinstraditionalisme" schaal bestaat uit items uit de studies "Huwelijk en Gezin"(1965), "Godsdienst in Nederland"(1966) en "Sex in Nederland"(1968) alsmede uit 3 nieuwe items. Eén oud item en één nieuw item bleken niet goed schaalbaar¹¹.

Globaal kunnen de resultaten als volgt worden beschreven:

- Van de 65 oude items bleken er 4 (6%) niet optimaal schaalbaar. Van de 76 nieuwe items waren dat er 16 (21%).
- Van de 29 Mokken (1970) schalen die werden geconstrueerd ter indicatie van het progressief-conservatief domein op politiek, religieus en 'sociaal' gebied bestonden er slechts 12 uit alleen nieuwe items; 17 waren dus (mede) gebaseerd op oude items.

Het progressief-conservatief domein van attituden kon aldus worden 'gepreconceptualiseerd' en een basis kon worden gelegd voor de operationalisatie en meting ervan in een nieuw onderzoek. Deze partiële replikaties van eerdere studies leverden tevens materiaal op voor het empirisch onderzoek naar culturele veranderingen in Nederland¹².

Replikatie op basis van de primaire analyse van één studie

Inleiding

In de hierboven behandelde Type-1 replicatie werd d.m.v. de secundaire analyse van een 5-tal studies vanuit het gezichtspunt van de criteria die ten grondslag liggen aan de "tegenstelling" progressief-conservatief, de basis gelegd voor een Type-1 analyse met als uitgangspunt een ideaal-typisch model van het conservatisme. Dit model werd vervolgens op verschillende wijzen geoperationaliseerd (Middendorp, 1976: Hoofdstuk 5), empirisch getoetst (Hoofdstuk 6) en vervolgens onderworpen aan Type-2 analyse (Hoofdstuk 7).

Het ligt voor de hand dat Type-2 replicatie volgens gevallen 1.1.2.1 en 1.1.2.2 in het algemeen voorafgegaan wordt door Type-1 replicatie volgens geval 1.1.1: op basis van een primaire analyse kan de operationalisatie van een conceptueel model allereerst worden gewijzigd en uitgebreid alvorens tot Type-2 replicatie over te gaan.

Hieronder zal worden aangegeven hoe een dergelijke opzet werd gerealiseerd in het kader van een trend-onderzoek genaamd "Culturele veranderingen in Nederland, 1958-1975", welk onderzoek opgevat kan worden als een replicatie van de hierboven beschreven studie "Progressiviteit en Conservatisme", (1970).

(De resultaten van de replicatie zijn nog niet beschikbaar en zullen elders worden gepubliceerd. Hier wordt slechts de opzet van de studie geschetst vanuit het replicatie-gezichtspunt.)

Type-1 replikatie op basis van de primaire analyse van één studie

Een ideaal-typisch model van een begrip kan in principe op twee niveaus worden geoperationaliseerd: een abstract en een concreet niveau. De abstracte operationalisatie wordt direct van het model afgeleid; de concrete (ook wel: meer specifiek, uitgewerkte) operationalisatie kan van het model worden afgeleid via eraan ontleende criteria, voor de selectie van items¹³.

- (a) Empirische toetsing van het ontworpen model van het conservatisme op abstract niveau binnen de steekproef uit de Nederlandse bevolking leverde 3 dimensies op die conservatisme (in engere zin), socialisme en liberalisme werden genoemd. In de replikatie werden de items uit deze dimensies overgenomen. Hier werd dus afgezien van verbetering of uitbreiding van de operationalisatie. Er zal slechts worden gezien in hoeverre in 1975 een structuur aanwezig is die vergelijkbaar is met die welke werd aangetroffen in 1970.
- (b) Op concreet niveau (attitude-schalen; zie boven) werden twee hoofddimensies van progressiviteit en conservatisme gevonden, alsmede een sub-dimensie, nml. een sociaal-economische links-rechts dimensie en een niet sociaal-economische libertair-traditioneel dimensie, met als subdimensie autoritarisme.

Elke dimensie is opgebouwd uit een aantal attitude-schalen: de links-rechts dimensie bestaat uit 12 schalen (inclusief de socialisme-dimensie - zie boven) en 2 items; in totaal 45 items; de libertair-traditioneel dimensie bestaat uit 15 schalen (inclusief het conservatisme) en in totaal 73 items (twee schalen behoren tot beide dimensies).

In de replikatie zal allereerst onderzocht worden of de in 1970 gevonden schalen in 1975 nog bestaan. Vervolgens zal worden gepoogd (a) de operationalisatie van enkele attitude-schalen te verbeteren door het toevoegen van nieuwe items en (b) het domein uit te breiden met nieuwe schalen.

Over bovengenoemde procedures kan nog het volgende worden opgemerkt.

Bij de operationalisaties van een conceptueel model op abstract en concreet niveau wordt men geconfronteerd met verschillende problemen. Op abstract niveau heeft men te maken met problemen van transformatie van model-elementen in operationele uitspraken en met die van selectie (om praktische redenen is het vaak niet mogelijk het model in zijn geheel te operationaliseren; de operationalisatie dekt het model slechts partieel). In deze eerste replikatie van het model is dus aan beide problemen voorbijgegaan.

Op concreet niveau heeft men te maken met problemen van selectie (van items, schalen, terreinen van "toepassing") en afbakening. Het selectie-probleem werd in eerste instantie ten dele opgelost door middel van de Type-1 replikatie op basis van secundaire analyses: deze analyses hadden ondermeer een heuristische functie ten aanzien van het selectie-probleem. Men heeft hier niet te maken met een min of meer afgerond geheel waarbinnen men moet selecteren, maar eerder met een zeer groot aantal mogelijkheden waaruit een keuze gemaakt moet worden, die altijd enigszins arbitrair is: de grenzen worden slechts gesteld door algemene criteria. De afbakening van attitude-schalen ten opzichte van elkaar is vaak eveneens problematisch.

(Hier doet zich nog even de vraag voor in welke mate de constructie van een attitude-schaal binnen een bepaald, min of meer afgebakend geheel op zichzelf weer gebaseerd zou moeten zijn op een nominale definitie van een begrip volgens een ideaal-typisch model(letje)).

Er kunnen zich overigens bij een replikatie op schaal-niveau zoals hierboven beschreven allerlei complicaties voordoen die een feitelijke replikatie kunnen bemoeilijken of zelfs - in het uiterste geval - onmogelijk maken. Deze doen zich vooral voor als de oorspronkelijke structuur zeer trendgevoelig blijkt zodat er geen vergelijkingsbasis met het eerdere onderzoek - en dus zijn resultaten voor wat betreft Type-2 analyse - meer aanwezig is op schaalniveau. Op deze interferentie van trendgevoeligheid van schalen en relaties tussen schalen - die zeer interessant zou kunnen zijn uit een oogpunt van trendonderzoek - en replikatie-onderzoek - kom ik later nog terug.

Enkele voorbeelden van Type-1 replikatie volgens geval

1.1.1 op concreet niveau

Dit type replikatie heeft twee basisvormen: het verbeteren van het meetniveau van oude schalen en het toevoegen van nieuwe schalen. Tenslotte kan de gelegenheid te baat worden genomen om (indien aanwezig) bepaalde dimensies nader te valideren.

I Verbetering meetniveau oude schalen

- a) Gepoogd zal worden de belangrijke schaal "Houding ten aanzien van gelijkheid van inkomens, etc.", oorspronkelijk bestaande uit 4 items, uit te breiden met een aantal items met betrekking tot het minimum-inkomen, perceptie van bestaande inkomensverschillen, winst-deling en gelijkheid van kansen (in totaal 6 items).
- b) Gepoogd zal worden de schaal "Politieke vrijheid van meningsuiting", bestaande uit 6 items, uit te breiden met 4 items t.a.v. andere vrijheden zoals het uitoefenen van een bedrijf en het uitzenden van bepaalde televisie-programma's.

- c) De "Democratische houding" schaal bestond oorspronkelijk uit 6 items, waarvan er echter 2 verouderd bleken te zijn (ten aanzien van het stemrecht vanaf 18 jaar). Die werden dan ook niet overgenomen. De resterende set van 4 items ten aanzien van medezeggenschap (1 item) en inspraak werd aangevuld met 2 items t.a.v. medezeggenschap.

Ten aanzien van deze voorbeelden kan nog het volgende worden opgemerkt:

- (a) Bepaalde vragen kunnen verouderen en wel in die mate dat men ze in het replikatie-onderzoek niet meer kan stellen. Dit compliceert de analyse enigszins maar zolang het aantal van dergelijke vragen beperkt is ontstaan er voor de replikatie geen grote problemen.
- (b) Bovenstaande 3 schalen nemen belangrijke posities in op de gevonden ideologische dimensies van resp. links-rechts en libertair-traditioneel. De democratische houding schaal is in het bijzonder interessant vanwege zijn factor-lading op beide dimensies.
- (c) Onder "meetniveau" moet in dit verband dus worden verstaan: uitbreiding van de operationalisatie van een begrip dat slechts nominaal wordt aangegeven door middel van een schaal-naam.
- Hierbij spelen dus geen overwegingen een rol die zijn afgeleid uit een ideaal-typisch model.

II Toevoeging van nieuwe schalen

Van deze nieuwe schalen wordt - min of meer - verwacht dat ze tot het progressief-conservatief domein behoren, ofwel dat het op zijn minst interessant is na te gaan, hoe ze zich binnen dit domein gedragen¹⁴.

- a) Democratisch ethos. In verschillende studies is gevonden dat de reacties van mensen op algemene principes vaak anders is - en dus inconsistent ten opzichte daarvan - dan ten aanzien van specifieke beleidspunten of toepassingen van deze principes. Dit geldt in het bijzonder voor democratische principes en hun toepassing¹⁵. Mede gezien de bijzondere plaats van de 'Democratische houding' schaal (zie boven) leek het interessant een poging te ondernemen een dergelijke houding op abstracter niveau te meten en zijn plaats binnen het domein te bezien.
- b) Misbruik sociale wetgeving. Is het zo dat de perceptie - het vermoeden van - de mate van misbruik van sociale voorzieningen samenhangt met de algemene oriëntatie ten aanzien van sociaal-economische gelijkheid? Men zou dit verwachten op grond van de stellingname van politieke partijen in deze kwestie en op grond van de overweging dat diegenen die überhaupt kritisch staan tegenover nivellerende maatregelen meer geneigd zullen zijn op mogelijke nadelen en misbruik te wijzen dan zij die er achter staan. Dit kan worden getoetst door middel van de mogelijke constructie van een 5-item schaal.
- c) Houding ten aanzien van verlieslijdende bedrijven. Het is mogelijk dat er een schaal bestaat die egalitaire vs. inegalitaire acties, in een dergelijke situatie te nemen, van elkaar onderscheidt; bijv. niet personeel ontslaan of lonen verlagen, maar directie ontslaan en tijdelijke overheidssteun. In dat geval kan men een samenhang met de links-rechts dimensie verwachten.
- d) Algemene rechten. De vier items t.a.v. de rechten van iedereen er financieel niet op achteruit te gaan, volledige ontplooiing, zo veel onderwijs te volgen als men wil en comfortabel te wonen, discrimineren niet zo

goed. Bestaat er een schaal, dan heeft die, zeker gezien de laatste drie items, egalitaire implicaties die een samenhang met links-rechts doen vermoeden.

- e) Houding ten aanzien van de overheid. De houding t.a.v. de overheid - in termen van het vrije ondernemerschap versus overheidsingrijpen - wordt op abstract niveau gemeten door de liberalisme-dimensie.

Uit het eerdere onderzoek bleek dat er praktisch geen samenhang is tussen deze dimensie en de links-rechts dimensie, die grotendeels gebaseerd is op opinies over concreets overheidsmaatregelen met een egaliserend effect. Het zelfde geldt voor een algemene uitspraak als "de staat bemoeit zich met teveel dingen". Hier wordt een poging gedaan het beeld van de overheid wat nauwkeuriger te meten om nogmaals na te gaan of - zoals men zou verwachten - de houding t.a.v. de overheid "als zodanig" een plaats heeft binnen de links-rechts dimensie. (Het gaat hier overigens om een perceptie van de rol van de (bestaande) overheid; niet dus om wat de overheid zou behoren te doen, of te laten.)

- f) Houding ten aanzien van het huwelijk. Binnen de libertair-traditioneel dimensie spelen houdingen op het gebied van huwelijk, gezin en seksualiteit een belangrijke rol, zoals "morele vrijzinnigheid", "gezins-traditionalisme", "autoritaire ouders-kind relatie". Hier wordt een poging gedaan door middel van de constructie van een schaal de houding t.a.v. het huwelijk "als zodanig" te meten. Verwacht mag worden dat een positieve houding t.a.v. het huwelijk zal samenhangen met de andere schalen op de libertair-traditioneel dimensie, al was het alleen maar omdat het huwelijk als een "traditionele" instelling

beschouwd kan worden. Het is echter ook mogelijk dat het huwelijk een dusdanig algemeen geaccepteerde instelling is dat de houding ertegenover geen noemenswaardige samenhang vertoont met houdingen ten aanzien van gedragingen binnen het huwelijk of gerelateerd aan het huwelijk.

- g) Houding t.a.v. het milieu. Er is een zekere discussie over de vraag of de milieu-problematiek binnen het traditionele links-rechts/progressief-conservatief kader past. Dit kan nu getest worden aan de hand van een (mogelijke) schaal.

III Validering van dimensies van progressiviteit en conservatisme.

In het oorspronkelijke onderzoek werden op abstract niveau de dimensies conservatisme, socialisme en liberalisme gevonden; op ideologisch niveau de links-rechts en libertair-traditioneel dimensies. Deze dimensies werden gevalideerd aan de hand van zelfbeschrijvingen van de respondenten in termen van progressief-conservatief en links-rechts, en aan de hand van partijvoorkeur¹⁶.

Verdere validering van de dimensies lijkt mogelijk volgens (a) de interpretatie ervan in termen van de onderliggende waarden vrijheid en gelijkheid en (b) via specifiekere zelfbeschrijvingen in ideologische termen, met name liberaal, socialistisch en traditioneel, alsmede in religieuze termen (Rooms-katholiek, Protestant). Hoewel de onderliggende waarden-orientatie niet los gezien kan worden van het terrein van toepassing van deze waarden (sociaal-economisch vs. niet-economisch) is een validering volgens algemene vragen naar het belang van de waarden vrijheid en gelijkheid wellicht ten dele mogelijk.

Een verdere validering van de dimensies in ideologische termen kan wellicht plaats vinden door de respondenten voor wie hun ideologie een grote betekenis heeft te onderscheiden van hen voor wie de ideologie een geringe betekenis heeft: verschillen tussen de posities van de eerste groep 'ideologues' op verschillende ideologische dimensies zullen groter zijn dan die voor de tweede groep.

Theorievorming: Type-2 replikatie

Inleiding

Zoals in het voorafgaande artikel uiteengezet (Middendorp, 1976a) zijn er ook hier twee basisvormen van replikatie: het verbeteren van het meetniveau van belangrijke variabelen in de oorspronkelijke analyse, en het invoeren van nieuwe variabelen waarvan, eveneens op basis van de oorspronkelijke analyse, verwacht mag worden dat ze in het nieuwe ontwerp van belang zullen blijken te zijn.

Vooraf in het eerste geval gaat de vergelijkingsmogelijkheid tussen het oude en het nieuwe onderzoek nu een grote rol spelen voor wat betreft de evaluatie der resultaten: niet alleen worden bepaalde variabelen beter gemeten, er is ook een tijdsverschil tussen beide studies. Het is mogelijk dat bepaalde relaties in de tijd sterker of zwakker worden - bij identieke metingen - en dat dus een verandering in een relatie niet of niet geheel kan worden toegeschreven aan een verbeterde meting van één of meer variabelen. Om hierover een uitspraak te kunnen doen zal men dus allereerst de oorspronkelijke analyse moeten herhalen.

Om een inzicht te geven in de vraag welke variabelen in de oorspronkelijke analyse belangrijk bleken te zijn, moet deze hieronder in grote lijnen worden geschetst.

Van meet af aan stond de relatie tussen sociale klasse en de links-rechts dimensie centraal ¹⁷. Pogingen om deze relatie te interpreteren of te verklaren door middel van de constructie van enkele causale modellen leverden echter weinig resultaten op.

Wel leidden deze pogingen tot de identificatie van een aantal determinanten van links-rechts ideologie. Deze determinanten verklaren tezamen echter nog geen 25 % van de variantie zodat pogingen het meetniveau van dit type variabelen te verbeteren en andere determinanten te vinden alleszins gerechtvaardigd lijken. Dit is het eerste type van 'belangrijke' variabelen uit het oorspronkelijke ontwerp.

Het tweede type wordt gevonden door variabelen die de relatie tussen sociale klasse en links-rechts zouden kunnen specificeren. Tenslotte zijn er variabelen die deze relatie onderdrukken (suppressors). Tot de belangrijkste onderdrukkende variabelen behoort de libertair-traditioneel dimensie die, hoewel positief gerelateerd aan links-rechts, een tegen-gestelde relatie tot sociale klasse vertoont. Deze relatie kon wel enigszins worden geïnterpreteerd; de hierbij betrokken variabelen vormen het vierde type 'belangrijke' variabelen.

I Verbetering van het meetniveau van enkele links-rechts determinanten

- a) Optimisme-pessimisme. Algemeen optimisme-pessimisme, hoewel zeer zwak gemeten, nml. door middel van 2 items, bleek tot de belangrijkste determinanten van links-rechts te behoren. In het nieuwe ontwerp wordt daarom gepoogd deze variabele veel beter te meten op basis van 13 items met betrekking tot onder meer verwachtingen ten aanzien van vrije tijd, werkloosheid, leuk werk, vooruit komen door eigen inspanning, de toekomst in het algemeen, zeden en de maatschappij in het algemeen.

Exploratief wordt gezien in hoeverre een optimisme-pessimisme meting met betrekking tot de situatie in het jaar 2000 als determinant van links-rechts optreedt.

- b) Tevredenheid met levensomstandigheden. Hier wordt de oorspronkelijke meting vervangen door een nieuwe en uitgebreidere, bestaande uit 18 items m.b.t. onder meer werk en beroep, welvaart, inkomen, sociale verzekeringen, belastingen, alsmede de woning, gezondheid, huwelijk en gezin en opleidingskansen.

Exploratief wordt nagegaan in hoeverre meer diffuse en algemene satisfactie-vragen (die ten dele opgevat kunnen worden als indicatoren voor neuroticisme) met links-rechts ideologie samenhangen, zoals vragen naar zorgen en angsten en gevoelens van zinloosheid en eenzaamheid.

- c) Politieke socialisatie. In het oorspronkelijke onderzoek bleek de partijkus van de vader een belangrijke determinant. Thans zal worden gepoogd het 'politieke klimaat' in het ouderlijk gezin nader te bepalen via additionele vragen naar de ideologie van de vader, het praten erover thuis, de stabiliteit van de partij-keuze en de politieke interesse van de vader in het algemeen.

II Mogelijke additionele links-rechts determinanten

Hier zal exploratief worden nagegaan in hoeverre het maatschappij-beeld een rol speelt: de perceptie van (vs. normatieve opvattingen ten aanzien van) politieke machtsverhoudingen en maatschappelijke tegenstellingen; gevoelens van vervreemding van het politieke partij-systeem en politiek 'efficacy' op lokaal en nationaal niveau.

III Specificerende variabelen en suppressors

- a) Klasse-bewustzijn. Deze variabele werd in het oorspronkelijke onderzoek zeer oppervlakkig gemeten, maar bleek niettemin een sterk specificerend effect te vertonen: voor personen zonder klassebewustzijn bleek geen relatie tussen sociale klasse en links-rechts te bestaan terwijl voor de hoogste vorm - daar gemeten - de sterkte van de relatie bijna verdubbelde. In het nieuwe ontwerp wordt gepoogd klassebewustzijn te meten via 7 vragen naar de communicatie-patronen over de eigen klassepositie, het effect van klassepositie op maatschappijbeeld en politieke voorkeur, en de perceptie van het effect van de klasse-positie van de ouders op de eigen maatschappelijke positie.
- b) Politieke interesse bleek zowel een specificerende variabele van de relatie tussen sociale klasse en links-rechts als een suppressor van deze relatie: voor arbeiders heeft politieke interesse een veel sterker effect op links-rechts (in de linkse richting) dan voor de hogere klassen. Voor diegenen met een zwakke politieke interesse is er ook een wat zwakkere relatie tussen sociale klasse en links-rechts. Bovendien leidt politieke interesse op zichzelf wel tot een linkse-ideologie, maar zijn arbeiders in het algemeen minder geïnteresseerd dan de hogere klassen: vandaar het zwakke suppressor-effect.

Politieke interesse werd oorspronkelijk gemeten via een 4-5 tal vragen, voornamelijk naar media-consumptie in de politieke sfeer. In het nieuwe onderzoek wordt deze variabele op analoge wijze, maar uitgebreider gemeten door, zo mogelijk, 14 vragen.

Exploratief zal worden nagegaan in hoeverre politieke participatie een soortgelijk effect als politieke interesse heeft op de relatie tussen sociale klasse en links-rechts. Politieke participatie kan worden geïndiceerd door middel van maximaal 7 vragen.

IV Variabelen die de relatie tussen sociale klasse en libertair-traditioneel ten dele interpreteren

- 1) Anomia. In het oorspronkelijke onderzoek werd er enige indicatie voor gevonden dat anomie, als gevolg van een lage opleiding, via persoonlijkheidsvariabelen als autoritarisme en dogmatisme, tot traditionalisme leidt. De meting van anomie wordt in het nieuwe onderzoek sterk uitgebreid en wel met 14 items, o.m. met betrekking tot politieke vervreemding.
- 2) Politieke kennis. Deze variabele interpreteert de relatie tussen sociale klasse en libertair-traditioneel eveneens ten dele, maar werd in het eerste onderzoek zwak gemeten d.m.v. 2 items. De meting is thans uitgebreid met 7 vragen naar de regeringspartijen en een 3-tal ministers.

V Rest-variabelen

- 1) Politisering. Elders¹⁸ is gesuggereerd dat de politisering van de jaren '60 mede ten grondslag kan hebben gelegen aan het ontstaan van dimensies van ideologische tegenstellingen. Politisering is vooralsnog een wat vaag begrip, maar wordt in de nieuwe studie vooral geoperationaliseerd in termen van stemmotivatie en stembeslissing: de mate van overtuiging van de politieke keuze, het tijdstip van besluitvorming en verschillende vormen van motivatie.

Het is nu mogelijk om hypothesen te toetsen naar het effect van politisering op ideologische posities en de ideologische structuur.

- 2) Partijbeeld: niet alleen de stemmotivatie kan 'politiceren', ook het partijbeeld kan veranderen. Voor de verschillende grotere partijen (en partijcombinaties) kunnen wij nu nagaan (aan de hand van 11 items) hoe het beeld in de loop der tijd (eventueel) is verschoven.

Slotbeschouwing

- 1° Zoals al eerder gesteld, werd in dit artikel de opzet van een replikatie beschreven; het is geen verslag van de feitelijke uitvoering ervan. Hier en daar is al aangegeven dat zich daarbij een aantal problemen kan voordoen, zoals de vergelijkbaarheid van de resultaten van de schaalanalyses met die uit het eerder onderzoek en de vergelijkbaarheid van het gedrag van aldus gemeten identieke variabelen op de verschillende tijdstippen. Pas als beide vergelijkingen mogelijk zijn kan men de resultaten van de replikatie evalueren in termen van verbeterde meetinstrumenten. De resultaten van de constructie van nieuwe meetinstrumenten moeten overigens nog worden afgewacht.
- 2° Voor geen enkel begrip geldt dat in het kader van de replikatie allereerst een nominale definitie is ontwikkeld in termen van een ideaal-typisch model vóórdat tot operationalisatie daarvan werd overgegaan. Niet voor alle begrippen is dit noodzakelijk, zoals bijvoorbeeld voor bepaalde attitudes binnen het progressief-conser vatief domein. Voor andere daarentegen lijkt het wel wenselijk dergelijke modellen te ontwikkelen alvorens

in verder onderzoek tot uitbreiding of wijziging van de operationalisatie over te gaan, bijvoorbeeld het 'Democratisch ethos', de houding t.a.v. het huwelijk, neuroticisme, vervreemding, politieel efficacy, klassebewustzijn, anomie en politisering.

- 3° Bovengeschetste replikatie-opzet kwam tot stand in het kader van een trendonderzoek. Dit houdt in dat praktisch alle 'nieuwe' vragen afkomstig zijn uit ander onderzoek, en wel een 15-tal studies in het Steinmetzarchief¹⁹. Een uitzondering wordt gevormd door de 'Democratisch ethos', 'Misbruik sociale wetten', 'Rechten', en 'Klassebewustzijn' sets van vragen, alsmede enkele politieke kennisvragen. De replikatie is daarom niet optimaal te noemen.
- 4° De replikatie biedt mogelijkheden tot theorievorming in engere zin doordat op bepaalde punten het formuleren en toetsen van hypothesen voor de hand ligt.
- 5° De mogelijkheden tot een min of meer systematische replikatie zoals in dit artikel geschetst, worden voornamelijk bepaald door de uitgebreidheid en systematiek van de oorspronkelijke analyse. Is deze analyse niet een min of meer afgerond geheel waarin een zekere lijn valt te onderkennen, dan wordt (systematische) replikatie bemoeilijkt of zelfs onmogelijk. Dit is met name het geval indien de uitgangsstudie niet gecentreerd is rond één bepaald thema en de daaropvolgende analyses (door verschillende onderzoekers die waren betrokken bij de opzet van de studie) een fragmentarisch karakter dragen. Wanneer vanuit een dergelijk startpunt tot een replikatie-opzet wordt besloten (door weer een andere groep van onderzoekers), dan kan een geheel andere opzet worden verwacht dan in dit artikel werd aangegeven. In een volgend artikel zal een dergelijke vorm van replikatie worden geïllustreerd aan de hand van een verslag van de opzet van het Nationale Kiezersonderzoek 1977.

Noten:

- 1 C.P.Middendorp, Over de techniek der (partiële) replikatie, Methoden en Data Nieuwsbrief, 1976a, a, 50-56. Het woord 'techniek' in de titel dient te worden vervangen door 'methode'.
- 2 Voor de betekenis van deze typen van analyse, zie C.P.Middendorp, Progressiveness and Conservatism (diss.), 1976,: 17-21.
- 3 Binnen Type-1 analyse kunnen wel nieuwe sub-dimensies worden onderscheiden en de meting van subdimensies kan worden verbeterd. Men kan hier ook denken aan de verbetering van de directe operationalisatie van een conceptueel model, of aan een nieuwe operationalisatie daarvan. Zie Middendorp, 1976: 15-16.
- 4 Zie Middendorp, 1976: 126-129
- 5 Voor meer informatie over de studies, zie de Catalogue and Guide van het Steinmetzarchief.
- 6 Zie R.J. Mokken, A Theory and Procedure of Seale Analysis; with Applications in Political Research; Den Haag, Mouton, 1970.
- 7 Zie Middendorp, 1976: 129 - Table 5.3
- 8 Idem: 133-134
- 9 Zie A. Hoogerwerf, Protestantisme en Progressiviteit; Boon, Meppel, 1964.
- 10 De zogenaamde 'schaalbaarheid' van een item is geen absoluut gegeven zodra men werkt met meerdere 'pogingen' tot het schalen van items, en een keuze uit een aantal mogelijke schalen kan maken.
- 11 Voor alle resultaten, zie Middendorp, 1976, Appendix 3.
- 12 Zie C.P. Middendorp, Culturele Veranderingen in Nederland, 1965-1970; in Intermediair, 1974; 10,11:1-9.
- 13 Zie Middendorp, 1976: 15-16.
- 14 Zie Middendorp, 1976: 175-177.
- 15 Idem: 43-45.
- 16 Idem: 161 en 198.

- 17 Zie Middendorp, 1976 225-226
- 18 C.P. Middendorp, Politisering en ideologie; Beleid en Maatschappij, 1975, 2, 7-8, 183-190.
- 19 Voor een overzicht daarvan, zie het Sociaal en Cultureel Rapport 1976; p. 227 en de Catalogue and Guide van het Steinmetzarchief.